

A MOLDVAI DUDÁK

A kettős sípszárú moldvai csángó duda (síp vagy románul csimpoly) leírása

Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János dudái

Amikor 1973-ban először megláttam Mesterke Gergely „sípját”, a magyar (pontosabban a Kárpát-medencei) dudáknak egy egyszerűbb, feltehetőleg régies formáját véltem fölismerni benne. Kettős sípszár, dallam- és kontrasíp, igaz, hogy bolhalyuk nélkül, igaz, hogy a kontralyuk nem jobb, hanem bal oldalon van, igaz, hogy a sípszár jóval kisebb, mint a magyar dudák sípszára, igaz, hogy nincs kecske, menyecske vagy juhfeje, csak egy egyszerű csapba van befogva, mint a bulgár vagy egyéb balkáni dudák, de mégsem volt kétséges előttem: egy archaikus magyar dudát látok itt.

Természetesen nincs közvetlen bizonyítékunk a csángó „síp” Kárpát-medencei származására, de a kettős sípszár, a kontralyuk és a megmunkálás jellege, igényessége és a farészek ólomöntéses díszítése feltétlenül a magyarországi dudákra emlékeztet. Magyar eredete mellett szól az is, hogy hangsora, mint látni fogjuk, kiválóan alkalmas a lá pentaton dallamok játszására is.

A mesterien megmunkált cseresznyefa sípszár dallamot játszó része jobb oldalon van, felül öt, alul egy lyuk szolgál a dallam játszására. A lyukak az illesztőcsap felső szélétől rendre 4; 5,8; 7,4; 9,2 és 10,6 cm-re kezdődnek. E legfelső kisebb és 2,5 mm-es átmérőjű kör alakú, a többi ovális, 4-5 mm-es nagy és 2,5 mm-es kis átmérővel. Bolhalyuk nincs. A kontralyuk a bal oldalon az alaphang lyukának alsó széle alatt 1,3 cm-re kezdődő ovális, 5 és 2,5 mm átmérővel. A dallamrész lyukai bal oldalról jobbra lejtősen vannak belefúrva, a bal oldalon elhelyezkedő kontralyuk viszont jobbról balra van lejtősen kiképezve. Az ujjak számára minden lyuk körül kissé be van mélyítve, hullámos téve a felül lapos, alul pedig hengeresen kiképzett sípszárat. A sípszár 13 cm, ehhez adódik hozzá a sípok befogadó 1,6 cm hosszú és 1,5 cm átmérőjű csap, amellyel a sípszár tartótökéjébe illesztik. Ez is szilvafából van, a bőrtömlőbe kötözött része egy 6 cm külső

átmérőjű esztergált korong, amely a sípszár felé fokozatosan keskenyedik. Furata 1,8 cm. A sípszár illesztőcsapjában két, egyenként 5 mm átmérőjű furat van a sípok számára. A hosszanti furatokat egymástól alig 1-2 mm-es fal választja el. A sípszár vertikálisan lapított, hengeresen legömbölyített. Egy oldalról lapított fatölcsér illeszkedik a kontrasípszár végén lévő 1,4 cm hosszú, 0,8 cm külső átmérőjű csapra. Benne egy hangoló csap, amelyet Gergely bácsi szerint nem igen használtak.

A sípszár öt felső lyuka ré, mi, fá, szó, lá, ti, azaz a mólos jellegű dór hangsor első hat hangját adja ki, a hátsó hetedik hang pedig a valamivel magasabb, mint a dó, de csak nehezen, a lá és a ti hangok egyidejű felnyitásával lehet kiintonálni az oktávot (hasonlóan sok magyar dudához). A terc – a hatlyukú parasztfurulyáknál gyakori módon – semleges terc, azaz a fá hang némileg fölhangolt. Ennek köszönhetőn erősebb intonálással és a negyedik fok (azaz a dór hangsor szó hangja) finom, részleges megnyitásával a nagyterc is kiintonálható, így a mixolíd skálát is ki lehetne játszani. Tapasztalatom szerint azonban Mesterke Gergely nem élt ezzel. Minden valószínűség szerint lényegesen gyakoribbak voltak a mólos végződésű lá pentaton jellegű dallamok a csángó dudások repertoárjában, és ezek maradtak fenn napjainkig. Mesterke Gergely a dúros kecskés (musama) dallamot (amit *Este jó, szürkül bé...* kezdettel énekelnek Moldva-szerte) is mólosítva játszotta dudán (lásd az MCSS_CD, 2002 kiadványunk 14. számát és STGy_No8_0032-35) anélkül, hogy igyekezett volna kiintonálni a nagytercet. Ugyanígy játssza Nicolai Mircea is ezt a dallamot, dudán és furulyán egyaránt. Ezzel szemben Duma (Porondi) János Meterke Gergelyéhez igen hasonló sípszára inkább dúros mixolíd hangolású volt és dúr dallamokat játszott rajta (Berán István és Petrovics Tamás, NSzH_622, 1978, Pávai István, HH 1979, ADAL, 2004).

A hetedik, a sípszár hátulján lévő hang, amely tehát csak nehezen adja ki a tiszta oktávot, igen gyengén intonálva kiadja a dó hangot. A hatodik fok (a dór skála lá hangja) alapvetően némileg felülhangolt. Akkor tiszta, ha a dudás gyengén intonál. Amennyiben a hatodik és hetedik hangot is gyengén intonáljuk, jól játszható a sípszár második hangján végződő fríg hangsor. Ez a tulajdonság – amint azt a *Moldvai csángó dudánóták?* című fejezetben kifejtem – szükséges lehetett a csángó népzeneben gyakran előforduló fríg hangsorú vagy fríg zárlatú dalok eljátszásához (utóbbit Lükő Gábor román hatásnak tartja a bukovinai és moldvai csángó népzeneben egyaránt, lásd Lükő 2002: 84–86, vö. Pávai 2005: 167). Bár a bordóhoz képest ez szekund zárást jelent, annak diszharmóniáját oldja a lezárt kontra

alsó lá hangja, amely a mi hanggal kvintet ad. Adat hiányában nem állíthatjuk ugyan, hogy valóban éltek volna a csángó dudások ezzel a lehetőséggel, de számos fríg hangsorú dal olyan tökéletesen illeszkedik a csángó dudu másodiktól hetedikig terjedő hangjaira, hogy ezt a lehetőséget figyelembe kell vennünk. Minden okunk megvan ugyanis annak feltételezésére, hogy az archaikus csángó dudu évszázadokon keresztül koevolvált a vokális népzenevel. Jogosnak tűnik a feltételezés, hogy a hangterjedelemben és hangnemben megfelelő közkedvelt dalokat a dudások is játszhatták.

Részemről tehát a Mesterke Gergely által használt csángó kettős sípszárú dudu hangsorát a mólós jellegű dór modális hangnemmel adom meg, erre számos dallampéldát gyűjtöttem. Kiválóan alkalmas tehát ez a sípszár a lá pentaton hangnemű dalok játszására. Mint ismeretes, ezeknek – gyakran mindössze négy-hat ambitusú variánsai nagy arányban szerepelnek a moldvai vokális népzeneben (Domokos–Rajeczky 1956, Dobszay–Szendrei 1988, Pávai 2005: 167). Valószínűnek tartom, de bizonyíték hiányában nem állíthatom, hogy a fríg hangnemű csángó dalok is szólhattak valamikor rajta. Nem tartom viszont valószínűnek, hogy játszották volna a bajosan kiintonálható mixolid vagy dúr hangnemű dalokat, bár teljesen kizárni ezt sem lehet. Amint alább látni fogjuk, a nagypataki Duma (Porondi) János a dúros jellegű mixolid modális hangnembe hangolta a sípszárát, és ennek megfelelően dúros dallamokat játszott.

Végül megemlítendő, hogy a sípszár szekundja is némileg felülhangolt, ami megkönnyíthette a moldvai csángó népzeneben nem ritka bővített szekund (Pávai 2005: 167) kijátszását.

Az alaphangot 1973-ban H-ra hangolta Mesterke Gergely, azaz a hangsor: H, Cisz, D (Disz-hez közel), E, Fisz, Gisz, A (Aisz vagy nem egészen tisztá H) volt.

1991-ben viszont egy hanggal följebb, Ciszre hangolta a „sípot”.

A *kontralyuk*, amelyet Mesterke Gergely és Palack Antal, a Zsitár család és Duma (Porondi) János családja szerint egyaránt *hangjának* hívtak, az alaphanggal azonosra hangolt, és a gyűrűsujj letevésével egy kvartot vált le.

A magyar dudákhoz hasonlóan van egy 1,1 cm és 0,5 cm átmérőjű ovális hangoló rés a dallamsípszár oldalán (azaz itt a jobb oldalon). Ennek méretét, akárcsak a sípszár többi lyukáét, méhviasszal változtatva hangolják a sípszárát. Méhviaszhoz könnyen jutnak, hiszen még sok csángó használnál méhviasszból készült gyertyát (lásd az alábbi fényképet), csak le kell törni belőle. A méhészkedés régies formája még sok helyen megtalálható

Moldvában (lásd pl. a NM fényképtárban leadott 2000-es fényképeimet nagypataki és diószéni méhészekről). Moldvában sem a kettős sípszárú, sem a szimpla sípszárú dudákon nem találtam a magyarországi dudákra jellemző hangoláshoz használatos saskörmöt, vagy azt utánzó szarudarabot (Manga 1962: 159)¹⁷.

A *bordó* (basszus síp), amelyet Moldva-szerre szintén *hangjának*, *hángjának* hívtak a csángók, az alaphang alsó oktávján szól. Két részből áll. Mesterke Gergely eredeti dudáján az alsó rész szilvafából van, 42 cm hosszú, fölülről lefelé vékonyodó, felső átmérője 25 mm, az alsó csak 20 mm. Furata felül 16 mm, alul mindössze 12 mm. Felülső, szélesebb részébe egy 16,7 cm hosszú, enyhén kónuszos (felül 16, alul csak 13 mm külső átmérőjű) csappal illeszkedik a bordó díszítetlen, diófából készült felső darabja. Furata 7 mm, felül 10 mm-re tágul, hogy helyet adjon a sípnek. Miután a felső részt az alsóba illesztik a 16,7 cm-es kónuszosan kiképzett csappal, abból egy 9,3 cm hosszú, 2 cm átmérőjű rész áll ki. Ennek felső részén egy 2,4 cm hosszú, 13 mm átmérőjű csap található. Ebbe illesztik be a 7,6 cm hosszú, 6,5 mm átmérőjű egyenylvű nádsípot. A csappal a bordó 13 cm hosszú, 2,5 cm külső átmérőjű és 1,4 cm furatú diófa tartócsapjába illesztik a bordót. Összeállítva (a 2,4 cm-es csapot nem számolva) 51,3 cm a bordó teljes hossza. Az alsó darabot esztergált gyűrűk díszítik. Ennek és a bordó tartócsapjának – a fúvókához hasonlóan – egyszerű, keresztet ábrázoló ólomöntéses díszítése is van.¹⁸

¹⁷ A magyar dudák mellett a a szlovák dudák is kettős sípszárúak, de előfordul kettős sípszár az olténiai, bukovinai, bánási és Hunyad vidéki románoknál, valamint a délszlávok körében is (Pávai 1993: 59).

¹⁸ Mesterke Gergely hangszerét kiállították a Magyar Néprajzi Múzeum *Aki dudás akar lenni...* című dudakiállításán. Sok érdeklődőt félrevezetett, hogy több mint egy esztendeig az a felirat állt alatta, hogy a bordónak csak két része van *meg*. Hiába mutattam rá több ízben is, hogy eleve csak két részből állt a bordó, nem voltak hajlandók kijavítani. Petru Ghiurca trunki román dudás hangszerét pedig egyenesen Dima Mihály csángó dudás dudájaként mutatták be, jöllehet írásban is több alkalommal megadtam a pontos adatokat, és többször kértem a helyesbítést. Végül odáig fajult a dolog, hogy ügyvédi úton kellett követelnem a félrevezető feliratok helyesbítését! A tudományos pontosság igényének ilyen mértékű hiányával még sosem találkoztam eddig a néprajz terén. A kettős sípszárú moldvai csángó sípot ráadásul az idegen népek dudái között mutatta be a kiállítás szervezője. A moldvai kisfilmemet – amit a kiállítást rendező néprajzos megrendelt – nem mutatták be. Mindössze egy kb. két perces szekvenciát vágtak be, megintcsak egy más nemzetek dudáisait bemutató, minden magyarzó szöveget nélkülöző filmbe. Ezúton kérek mindenkítől bocsánatot, akit ez a páratlan igénytelenség félrevezetett.

Fontos megjegyezni, hogy Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János „sípjának” kétrészes bordója elüt a tipikus magyarországi bordóktól. Alább látni fogjuk, hogy Petru Ghiurca trunki román dudás hangszerén és Csobotár András románoktól átvett hangszerén is hasonló megoldást látni.

A fuvóka, vagy Mesterke Gergely szóhasználatával *fuvaja*, apró, mindössze 5,5 cm, amelyből 1,6 cm-t az 1,4 cm külső átmérőjű és 6 mm furatú illesztőcsap tesz ki. Egy 16,5 cm-es, esztergált gyűrűkkel és keresztet ábrázoló óloméntéssel díszített tartócsapba illeszkedik, amelynek a fuvókát befogadó furata 1,5 cm, a másik vége viszont csak 1,1 cm. A fuvóka és a tartócsap diófából készült. Szelepe bőrből van.

A kettős sípszárú csángó duda néhány vonása tehát különbözik a Kárpát-medencei magyar dudák legtípusosabb variánsától, a Manga János tipológiája (Manga 1968: 180–181) szerinti 5. típust alkotó dudáktól (kettős sípszárú, elől öt lyuk plusz bolhalyuk, hátul egy lyuk), amelyek itt-ott megtalálhatók a szlovákoknál, valamint a Hunyad megyei románoknál is. Beleillik viszont a 4. típusba: „az egyik sípszár első öt lyukán a hangsor hat foka, a hátsón a hetedik fok illetve az oktáva, a másik kontrasípszár egy lyukának nyitásával a tonika, fedésével az alsó quart szólal meg. Külön basszussal, nádból vagy bodzafából készült felülvágott nyelvűsípokkal. Elterjedésük Észak-Magyarország és Szlovákia *duda*, *dudy*, *gajda* elnevezéssel.” – írja Manga. Immár hozzátehetjük a Bákó környéki csángó falvakat is.¹⁹

¹⁹ A bolhalyuk hiánya feltehetően archaikusabb típust jelent. A szlovákok például szinte kizárólag bolhalyuk nélküli kettős sípszárú dudákat használtak (ilyet láttam pl. 1975-ben a felvidéki Pavel Kostur (Bacsza) és fivére, Josef Kostur szlovák pásztoroknál (StGy_Kz_0043, 1975), akikhez Manga János tanácsára mentem. Ugyanakkor a 73 esztendő Ján Pliestík szlovák juhász Lučatinben három sípos sípszárú dudát használt (Manga 1968: 175, valamint a NM fotótárában leadott fényképeim 1975-ből, StGy_KZ-1975).

Alighanem ez az archaikus jelleg nyomja rá bélyegét Pál István játékára, akire 1980-ban találtunk ifj. Csoóri Sándor és Adorján István dudásokkal 1980-ban, Tereskén. Akkor készítettem vele az első felvételt (StGy_Kz_0060, 1980, K288). Havasréti Pál népzeneész tanácsára indultunk felkeresni a tolmácsi Krausz nevű dudást, és ő irányított Pál Pista bácsihoz. Azóta – hála elsősorban Juhász Zoltán és Sáringer Kálmán áldozatos munkájának – országszerte megismerték Pista bácsit. Bár eredeti dudáján és ma használt hangszerén egyaránt van bolhalyuk, játékában kerüli az azzal képezhető félhangokat, kizárólag díszítéskor használja azt. Hasonlóképpen a kontralyukon is csak akkor emeli fel az ujját, ha az alaphangot akarja érzékeltetni (StGy_Kz_0060, 1980, K288, 1980; StGy_DAT_0016; MDV_0041, 0042, 2000; 0251–0256, 0258, 0260–0263, 2007; 0296–0298, 2008; AVCHD 2009-08-09; 2009-08-21-25)

A moldvai kettős sípszárú „síp” több hasonlóságot is mutat a Mohács környéki sokác dudákkal: hengeres kettős sípszár, felfelé kunkorodó fatölcsér, kecskefej hiánya, amelynek alapján alább felvetem annak a lehetőségét, hogy a Szlavóniából Moldvába menekült magyar huszitákkal került volna a csángókhoz (lásd alább, *A moldvai csángó falvakban talált dudák összehasonlító vizsgálata* című fejezetben).

Nem tudhatjuk, hogy volt-e Moldvában olyan sípszár, amelyen a magyarországiak legtöbbszöréhez hasonlóan a jobb oldalon lett volna a kontra-síp és baloldalt a dallamsíp. Mindkét fennmaradt moldvai duda sípszárán a jobb oldalon vannak a dallamsípszár lyukai. Manga János (1968: 159) szerint Nógrádban ritkán, az Alföldön viszont gyakorta előfordul, hogy a dallamsípszár a jobb kéz felé esik. Az alábbiakban látni fogjuk, hogy nem a dudás jobb vagy balkezes volta dönti el, hogy melyik kezével fogja le a sípszár felső, illetve alsó lyukait. Úgy tűnik, hogy ehhez hasonlóan a dallamsípszár jobb vagy bal oldali elhelyezkedése is inkább szokás, mintsem a jobbkezesesség vagy balkezesesség kérdése.

Szakasztott mása volt Duma Porondi János dudája (NM fényképtár 1991, fekete-fehér 1991, valamint StGy_No8_0014, 1991) a Mesterke Gergelyének, mind sípszárának és többi faalkatrészeinek méreteit, furatainak helyét és méreteit, nádsípjait, mind bojtjal díszített, hangolócsappal ellátott lapított fatölcsérét illetően. A különbség csak abban állt, hogy Mesterke Gergely bordója, fuvókája és annak csapja ólomöntéses díszítésű volt, Duma János hangszere nem volt az. Utóbbi bordója körkörös faragással volt díszítve.

A bőrtömlőt kecskéből csinálta. És ő is maga készítette, akárcsak nádsípjait.

A klézseiek emlékezete szerint Kotyorka Antal (szül. 1897) és valószínűleg Dodán Péter és Bezsán János klézsei dudások is kettős sípszárú „sípon” játszottak. Kotyorkának a falubeliek emlékezete szerint volt egyes sípszárú dudája is, és a környék esztenáiban is egyes sípszárú dudát használhattak a román pásztorok (StGy_MDV_150, 2003) és Póp Ferenc csángó dudás is (Benke Pál személyes közlése. Idősebb Zsitár Márton nagypataki dudás fiai határozottan emlékeznek arra, hogy neki is kettős sípszárú „sípja” volt (StGy_No8_0017, 1991, StGy_MDV_0085, 2001).

Duma (Porondi) János még szelep nélküli „síp” használt. Később Palack Antal tett neki szelepet, de Porondi leánya, Rózsa szerint nem szerette, inkább a nyelvét használta.

Palack Antal 1991-ben mesélte (HH_StGy_No8_0014,1991; HH_StGy_Kz_0079,1991):

P. A.: *Ez amikor dolgozik, akkor ebből bédagad, meg kell dagassza.*

S. Gy.: *Igen, s akkor már könnyebb fújni.*

P. A.: *Akkor e megkönnyebbedik, hogy ide kéne egy supapă [szelep], akkor ne fújja vissza a levegőt.*

S. Gy.: *Igen, igen.*

P. A.: *Ne szalassza vissza.*

S. Gy.: *Az ájert.*

P. A.: *Az ájert. Én tettem volt az öregnek, mikor élt – Isten bocsássa bűneit –, akkor tettem volt egy supapăt, hogy ő mikor fújni kezdte, csak megjíedt, hogy nem jó szél többet a szájába.*

Duma (Porondi) Rózsa 2001-ben (StGy_MDV_0084, 2001):

D. R.: *Mikor felfutta, akkor osztan csak kevesebbet kellett fujjon, akkor kellett még fujjon, mikor apadt le. [kacag] Mikor fogyott ki zájer akkor, akkor kellett még fujja bé...*

S. Gy.: *Ahol fújta, ott nem volt egy olyan szelep?*

D. R.: *Egyszer tett vót, de nem szerette, azt mondta, a zö nyelve jobban meg tudja [kacag]. Azt mondja, hogy nem szerette az a, tett volt egy ollan lappantyúcskát, ollant beléje, azt mondja az én nyelvem bré tudja, mikor kell, akkor még eresszek, sz még, sz még, sz még...*

Idősebb Zsitár Márton „sípjának” kettős sípszárán „hangja” (a kontra-síp) és hangolótölcsére is volt. *Básza, dulluja* (a bordójára), *szütüje* (azaz sültüje, a sípszárra érve) a burdujába (tömlőjébe) illesztve. Zsitár János így írta le az apja régi sípját 1991-ben (StGy_No8_0017; StGy_Kz_0080; NM_Kz_0253):

Kecskéből, megnyúzták, úgy mondják: burdubul. Nem, nem lehetett, érti, nem lehetett elvágja, elhasíssa. Épen levette. Hogy a nyakához odakot bé volt kötve ahhoz, nyakához volt az e, az e szültü, nyakához. Zegyik lábához volt a bászá, sz a mászicznál futta, futta bé. Így. Sz mikor megtölt, akkor csak állott meg. Innet nyomogatta, nyomogatta, sz mikor fogyott ki, akkor még, sz e gyetót [egyáltalán] nem lehetett, hogy szerényen [serényen] fujja... amikor megtölt, akkor csak né, lasszacskán, lasszacskán.

A sípok (sípkák) egy nyelvű nádsípok. A sípszár 1,6 cm-es csapjába illeszkedik a két, egyenként 5 mm átmérőjű nádsíp, a bordó sípja 7,6 cm hosszú és 6,5 mm átmérőjű.

Az egysípós moldvai dudák leírása

Az egysípós sípszárú Vránca megyei dudák leírása

A ploszkucéni Dima Mihály és Minuc Péter dudái

A Dima Györgyről megmaradt egyetlen fénykép, valamint Dima Mihály rajzai és elbeszélése alapján az derül ki, hogy a ploszkucéni dudáknak (amelyek Dima Mihály és Minuc Péter egybehangzó leírása alapján egymáshoz nagy mértékben hasonlítottak) egysípós sípszára egyszerű csapba illeszkedett. Dima Mihály elbeszélése szerint bolhalyuk nem volt rajta, csak hat dallamlyuk. Alul nem volt lyuk. A sípszár mérete jelentősen nagyobb, mint a külsőrekecsini és nagypataki kettős sípszárak. Amennyire megállapítható, a trunki román dudához hasonlít (lásd alább), bár annál igényesebben volt elkészítve. A balkáni dudákra emlékeztet. Mihály bácsi szerint a sípszár *gömböllű volt, mint a szültü* (StGy_MDV_0020, 1998). A sípszár végén pipára emlékeztető felfelé csucsorodós volt, egybefaragva a sípszárral, akárcsak a háromszéki Nicolai Mircea román dudás dudáján (lásd alább). *Mind ez a szültü, itt volt e tetejibe, egy kicsi ide... mint a pipának.* A bőrtömlőnek barna színezete van és a szokásosnál alaposabban van kikészítve.

Csobotár András román típusú dudája

Mint említettem, a moldvai székely Csobotár András vizántai dudás teljességében ortodox román dudásoktól másolta a dudáját, és tőlük tanulta el a dudálást. Minden faalkatrészét saját kezűleg faragta bodzafa ágából. A bőrt is maga nyúzta és készítette ki, nádsípjait is maga csinálta.

A sípszáron felül hét, alul egy lyuk van, tehát összesen nyolc, szemben a ploszkucéni és trunki dudák hat, és a külsőrekecsini és nagypataki kettős sípszárú dudák dallamsípjának hét lyukával. A sípszár vége szurokkal van lezárva, és a levegő a pipán keresztül távozik. Ebben tehát különbözik Nicolai Mircea alább ismertetett dudájától, amelyen a sípszár végén van lyuk és pipa is. A pipa itt is a bodzafaág elágazásából van kiképezve. Az egy nádsípós sípszár egy 2,3 cm-es csappal illeszkedik a kézzel faragott illesztő tókébe, ami nem más, mint egy 10 cm hosszú, 1,6 cm belső átmérőjű

bodzacső. Az illesztőcsapot is beleszámítva 24,4 cm hosszú. A felső lyukak az illesztőcsap fenti végétől 6; 8,2; 10,6; 13,4; 15,7; 18,1; 19,7 cm-es távolságra esnek, az alsó lyuk a sípszár felső végétől 5,4 cm-re található. A lyukak egyforma méretűek, átmérőjük 4-5 mm. Égetés nyoma látszik a kerületükönél. A pipa furata 0,8 cm.

A nádsíp 6,3 cm hosszú, átmérője 4 mm. Érdekessége, hogy egy kis nádból faragott ékkel lehet a cérnázás feszesességét szabályozni. A nádsíp vége szurokkal van lezárva.

A bordó, amelyet Csobotár András (az összes csángó dudához és Petru Ghiurca román dudához hasonlóan) is *hangjának* hív, emlékeztet a Mesterke Gergely és Duma (Porondi) Jánosnál talált Bákó környéki kettős sípszárú dudákéra: két darabból áll. A felső része az illesztőcsappal együtt 20 cm, kónuszosan keskenyedve illeszkedik a 26,7 cm hosszú alsó rész 1,5 cm-es furatába. A sípszárhoz hasonlóan a bordó is egy 10 cm hosszú, 1,5 cm belső átmérőjű bodzacső tőkébe illeszkedik egy 3,3 cm-es csappal. A végén egy ékszerűen kiképzett fadugó mérsékeli az átáramló levegő mennyiségét. Egyetlen díszítőelem az alsó részen lévő három gyűrű, ahol Csobotár András meghagyta a bodzaág kérgét. A bordó nádsípja 7 cm, belső átmérője 5 mm. Ennek is szurokkal van lezárva a vége.

A fuvóka 19,2 cm hosszú, ebből 2,8 cm-t tesz ki az illesztőcsap, amely egy 8,7 cm-es, 1,5 cm átmérőjű bodzacsőtőkébe illeszkedik. A szelep hártavékony nyolddarabból készült.

A fuvóka és a bordó illesztőcsapjait egy 26 cm hosszú zsinór rögzíti egymáshoz, aminek következtében a bordó játék közben a jobb alkarja fölötte a levegőben jobbfelé mutat, minthogy ő jobb hóna alá veszi a tömlőt.

Hangszere egyenesen vezet az alábbi román dudások által készített dudákhoz, sok mindenben hasonlít hozzájuk. Megmunkálását illetően egyszerű és igénytelen. Kizárólag bodzafából faragott alkatrészei vannak, esztétizált rész nincs.

Petru Ghiurca trunki román dudás hangszere

A fenyőfa sípszár lapított, 18,8 cm hosszú, felül 2,4 cm, alul 1,4 cm széles, vastagsága 1,9-2 cm. Tölcsér vagy pipa nincs a végén. Bolhalyuk sincs rajta. Felül hat egyforma méretű lyuk található, a sípszár hátán nincs lyuk. Ez tehát egy lényegesen egyszerűbb sípszár, mint Csobotár András (hét lyukú és egy hátsó lyukú) és Nicolai Mircea sípszára (hat lyuk plusz bolhalyuk)

és hátsó lyuk). A sípszár egy 1,8 cm átmérőjű csappal illeszkedik a 10 cm hosszú tartógyűrűbe. A 10,5 cm-es fúvóka egy 9,6 cm hosszú tartógyűrűbe, a bordó pedig egy 10,2 cm-es tartógyűrűbe illeszkedik.

A bordó két részből áll, a csángó dudásokhoz hasonlóan *hangnak* hívja. A sípot tartó, bodzafából készült, 27, 3 cm hosszú, 0,7 cm furatú felső rész úgy illeszkedik az alsó részként szolgáló 40 cm hosszú, 1,5 cm furatú eternitsőbe, hogy csak 5 cm áll ki belőle. Ebben, hogy a felső rész mélyen beilleszkedik az alsóba, a Mesterke Gergely és Duma (Porondi) János-féle csángó dudákra, valamint a Csobotár András által román dudáról mintázott dudájára emlékeztet.

A viszonylag kis méretű bőr mindig kecskebőr, kifelé van fordítva. A faalkatrészek minden díszítést nélkülöznek. Amikor 2000 júliusában nála jártam, mutatta, hogy minden faalkatrészt drapp műanyag ragasztószalaggal tekert be. Kérdésekre, hogy elrepedtek-e, megmagyarázta, hogy nem, az csak díszítés. *Így internacionális* – magyarázta.

Nádsípjai kiválóan működnek, de nagyon érzékenyek, könnyen lera-gadnak. A nádsípkészítésnek egyedülálló mestere volt, percek alatt olyan sípokat készített, hogy azonmód játszani lehetett rajtuk.

Bezsán Pál klézsei dudás vráncai származású dudája

Bezsán Pál a 2000-es évek elején vette dudáját egy Vránca megyei román dudástól. Nem emlékszik, hogy melyik faluból származott az idős román dudás. Hangszerének sípszára egysípos, felül a fentebb ismertetett vráncai sípszárokhoz hasonlóan hat egyforma méretű lyuk található, viszont az övének alul is van egy lyuka. Emlékezete szerint a klézsei Benke Mihály és Pop Ferenc dudásoknak is az övéhez hasonló, alul egy-, felül hatlyukú, egysípos sípszára volt. Mindezek ellenére nem elég meggyőzőek az adatok arra nézve, hogy a fent hat-, alul egylyukú, egysípos sípszárú dudát csángó típusnak tekintsük.

A háromszéki román dudások egysípos sípszárú dudáinak leírása

Nicolai Mircea zabolai román dudás hangszere

Nicolai Mircea Ștefan Ieșian Vrancea megyei román csobán barátjától tanult dudálni, és kezdetben az ő hangszerét másolta le. Elmesélte, hogy ennek nem volt bolhalyuka, minden lyuk egyforma volt. Később saját találmányaként módosította a moldvai típusú dudáját, bolhalyukat is fűrt rá. Jelenlegi dudáinak egysípos sípszárán felül egy kicsi (bolhalyuk) és hat nagy lyuk található, alul pedig egy. A végén kis felfelé álló pipa, amely a sípszárral egy fából készült. Dudájának bőrét szóttessel borítja be. Faalkatrészeit igényes faragással díszíti, gyakran be is lakkozza.

A sípszáron felül hét, alul egy lyuk található, a legfelső lyuk bolhalyuk, amit korábbi dudáin még nem alkalmazott. A kónuszosan fűrt lyukak átmérője 0,5 cm körüli, a bolhalyuk 2,5 mm átmérőjű.

A sípszár végén 0,4 cm átmérőjű lyuk és pipa van, ami a bodzafaág elágazásából van kiképezve. Az egy nádsípos sípszár egy 3,3 cm hosszú, 1,8 cm külső és 0,9 cm belső átmérőjű csappal illeszkedik az 5 cm átmérőjű hengeres illesztő tőkébe. Az illesztőcsapot is beleszámítva a sípszár 22,4 cm hosszú. A sípszár belső furata 0,65 cm. A felső lyukak az illesztőcsap fenti végétől rendre 5,8; 7,7; 9,8; 12,4; 14,3; 16,4; 18,7 cm-es távolságra esnek, az alsó lyuk a sípszár felső végétől 5,1 cm-re helyezkedik el. A lyukak egyforma méretűek, átmérőjük 4-5 mm. Égetés nyoma látszik a kerületüknél. A pipa külső átmérője 2,35 cm, furata 0,65 cm. A nádsíp 5 cm hosszú, átmérője 4 mm.

A bordó – a moldvai dudák két tagú bordójával ellentétben – három darabból áll. Az összeillesztett három rész együttes hossza 49 cm. A felső része 9,5 cm, amely felül is és alul is 3 cm-es csappal illeszkedik a tőkébe, illetve a második részbe. A második rész 24 cm hosszú, 1,7 cm belső és 2,5 cm külső átmérőjű bodzacső, alul egy 8,8 cm-es eternitcsővel illeszkedik az 1 cm átmérőjű eternitcsőcsappal a harmadik, legalsó darabba. Utóbbi 1,3 cm belső és 2,4 cm külső átmérőjű bodzacső, amelynek alsó vége egy 0,6 cm furatú facsővel van szűkítve. A sípszárhoz hasonlóan a bordó is egy 10 cm hosszú, 1,5 cm belső és 4 cm külső átmérőjű bodzacső tőkébe

illeszkedik egy 3,3 cm-es csappal. Petru Ghiurca dudájához hasonlóan egy rongydarabbal van rögzítve a nádsíp a bordóba.

A bordó nádsípja 7,7 cm, belső átmérője 5 mm. Ennek papírdugóval van lezárva a vége.

A fuvóka 12,3 cm hosszú, ehhez járul a 3 cm-es, 0,8 cm furatú illesztőcsap, amely egy 10 cm-es, 2 cm furatú, 4,5 cm külső átmérőjű bodzacsőtökébe illeszkedik. Szelepe bőr.

Nicolai Mircea kézi faragással díszíti a dudái faalkatrészeit és beleírja a nevét is.

Gheorghe Mariș borbáti román dudás hangszere

Nicolai Mircea unokatestvére tőle tanulta a dudálást és dudakészítést egyaránt (akárcsak a magyar nyelvet). Ennek megfelelően hasonlít is hangszere Mirceájéra. Ugyanúgy bodzából van a sípszára, és a bodza elágazását használja ki pipának. Jelenleg használt sípszárán a bodzafa kettős elágazását kihasználva kétágú pipát hozott létre. Igen szépen meg van faragva az összes faalkatrész, a bőrt pedig (Nicolai Mirceához hasonlóan) patinás, szép szőttés zsák borítja (StGy_MDV_0315 és 0316_2008). Hangszereit maga készítette, negyvenötöt életében.

Jelenleg használt dudájának sípszára, amit ő is *carabanak* mond, akárcsak unokabátyja, Nicolai Mircea, 20,5 cm hosszú, ehhez jön a 3,7 cm-es kónuszos csap, amellyel a 9 cm hosszú, 3,4 cm külső átmérőjű és 2 cm belső furatú tőkébe illeszkedik. 4,4 cm hosszú, 0,5 cm átmérőjű nádsíp van benne. A szépen megfaragott sípszár végén kettős pipa van. Az ovális lyukak alulról: 2x3 mm-es apró lyuk 1,2 cm-re a sípszár végétől, majd 6x8 mm átmérőjű lyukak 3,3 cm-re, 5,5 cm-re, 7,8 majd 9,9 cm-re, 12,1 cm-re s végül az apró 2x3 mm-es bohalyuk legfelül, a sípszárvégtől 14,4 cm-re. Azaz felül összesen hét lyuk van, két kicsi alul és felül köztük öt naggyal. A sípszár alulso oldalán pedig egy kis, 3 mm-es átmérőjű lyuk van 15,3 cm-re a sípszárvégtől. A sípszár végét gömbölyű, színes bojt díszíti.

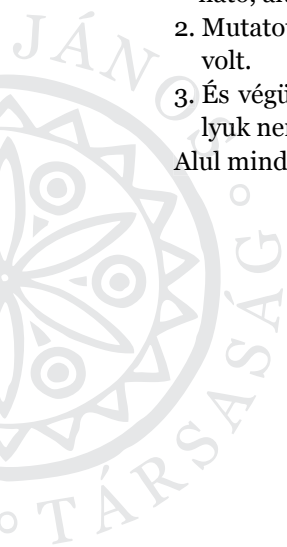
A bordó két részből áll. Teljes hossza 45,3 cm, ehhez jön a 3,2 cm-es csap. Felső része 22,2 cm és egy 3,4 cm-es kónuszos csappal illeszkedik a 24,9 cm hosszú alsó részbe. A szépen kifaragott bordó lefelé kónuszosan szűkül. A bordó furata alul 1,2 cm. A 9,2 cm hosszú tőke belső furata 2 cm, külső átmérője 3,3 cm. Nádsípja 5,1 cm hosszú, 0,6 cm átmérőjű.

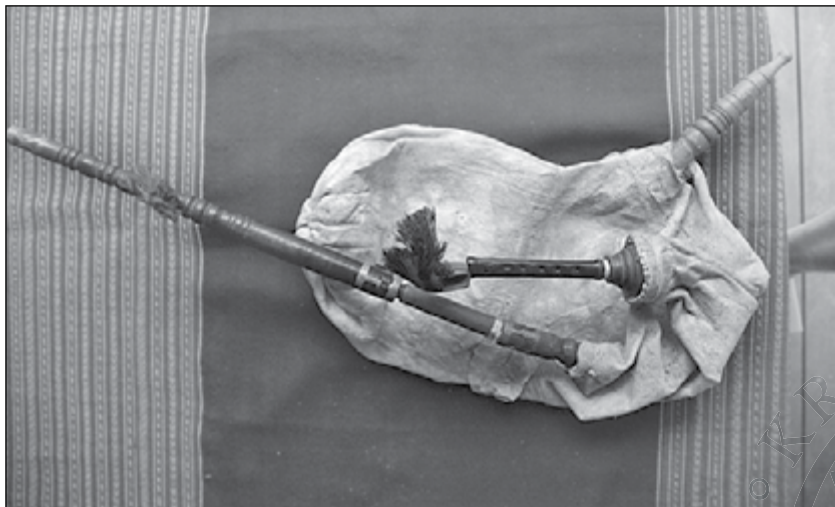
Fuvókája 10 cm hosszú, 3,3 cm-es csappal illeszkedik a tőkébe, furata 8 mm átmérőjű és bőrszelepe van.

Többször is elmondta, hogy unokatestvéréhez hasonlóan, de tőle függetlenül ő is kísérletezett különböző lyukméretekkel és lyukszámmal: *Csináltam, lássam melyik énekel jobban* (StGy_MDV_0316_2008).

A következő variánsokat találtam meg nála:

1. Jelenlegi sípszárán alul egy kis lyuk található, felül a legfelső kicsi, ezt öt nagy és egy kicsi lyuk követi, azaz felül összesen hét lyuk található, alul pedig egy.
 2. Mutatott azonban olyan sípszárat is, amelyen felül csak hat lyuk volt.
 3. És végül olyat is, amelyen felül hét lyuk volt látható, de a legfelső lyuk nem kicsi volt, hanem nagy, csak a legalsó volt kicsi.
- Alul minden sípszárán volt lyuk.

22.a. Mesterke Gergely eredeti „sípja”.
(A bőr kivételével így találtam 1973-ban. A bőr hasonló volt).

22.b. Mesterke Gergely eredeti dudájának sípszára, ahogy 1973-ban találtam Külsőrekecsinben. Mellette méhviaszból házilag készült gyertyák, amelyekből tört a duda hangolásához. Külsőrekecsin, 1991.

22.c. Archaikus méhészkedés Palack Antal nagypataki furulyás kertjében. Nagypatak, 1991.

23. Pavel Kostur (Bacsá) szlovák dudás is kettős sípszárú, bolhalyuk nélküli dudát használt. A fényképet ő adta 1977-ben, készítője ismeretlen.

23.a. Pál István kétbodonyi-tereskei magyar dudás a lemezbemutatóján.
Budapest, 2000.

23.b. Pál István dudatáborban.
Kétbodony, 2007.

23.c. Pál István dudatáborban.
Kétbodony, 2008.

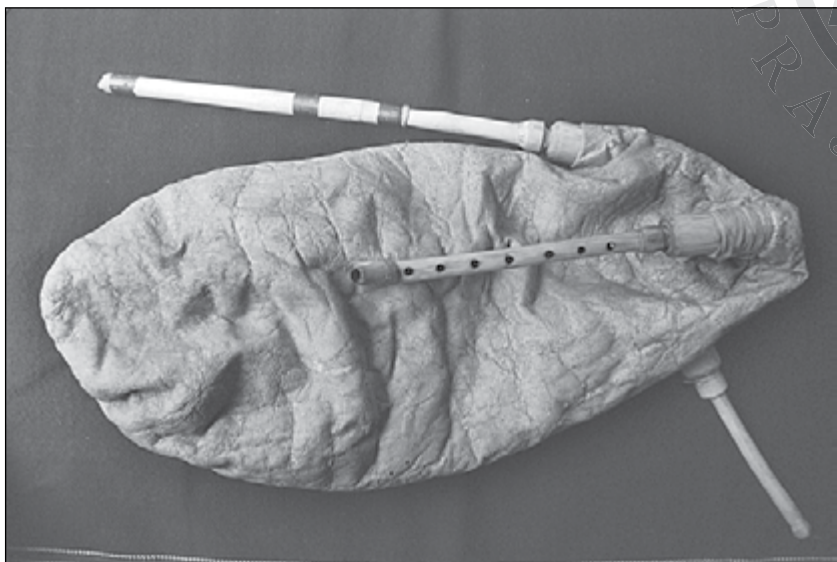
23.d. Pál István a házában saját készítésű furulyáját fújja. Tereske, 2009.

24. Az ikrek. A külsőrekecsini (feljebb) és a nagypataki (lejjebb) kettős sípszárak. Feltehetőleg egy kéz készítette őket. Nagypatak, 1991.

25. Duma (Porondi) János „sípja” Nagypatakon 1991-ben.

26. a. Csobotár András vizántai moldvai székely románoktól átvett, saját készítésű, egysípú sípszárú dudája. A sípszár felülnézetben hét lyukkal. Vizánta, 2006.

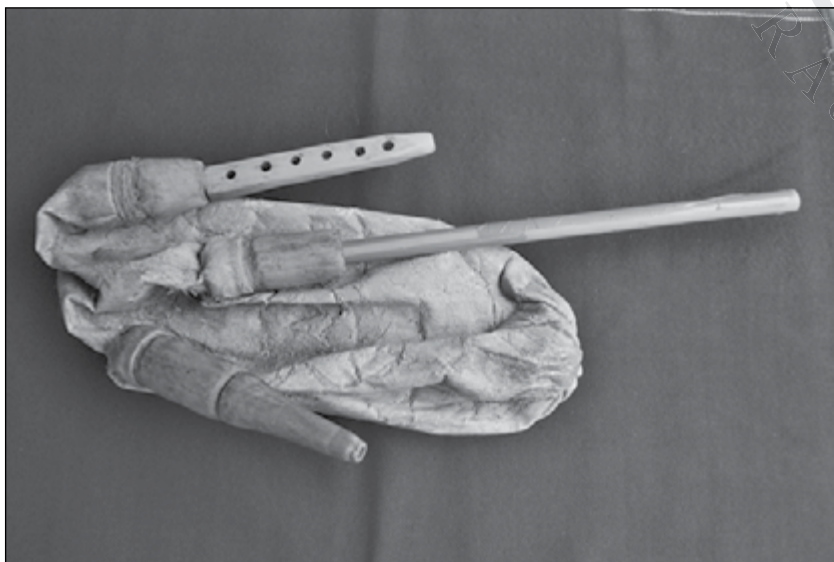
26. b. Csobotár András dudája. A sípszár alulnézetben egy alsó lyukkal. Vizánta, 2006.

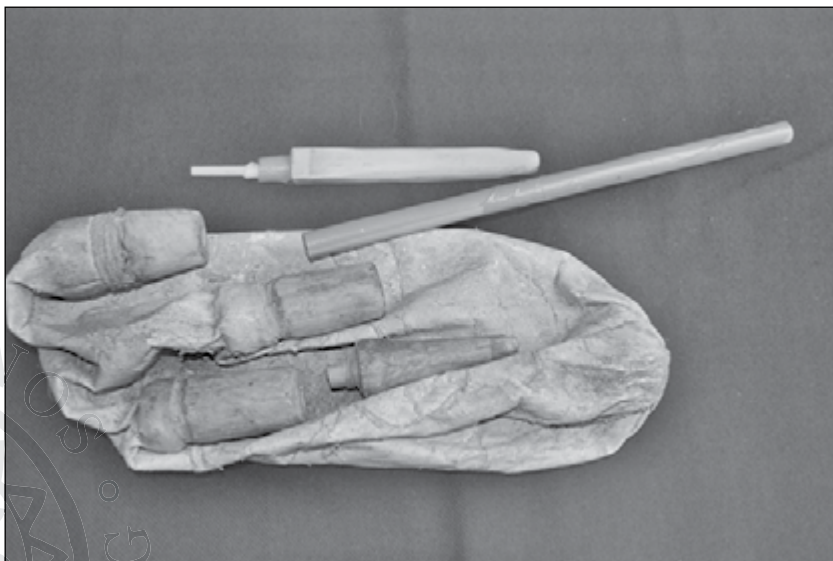
27. a. Petru Ghiurca dudás saját készítésű, egysípos sípszárú dudája. Trunk, 1997.

27. b. Petru Ghiurca dudája, amikor ragasztószalaggal kidekorálta.
Trunk, 1998.

27. c. Petru Ghiurca dudája. A sípszár felülnézetben hat lyukkal.
Trunk, 2000.

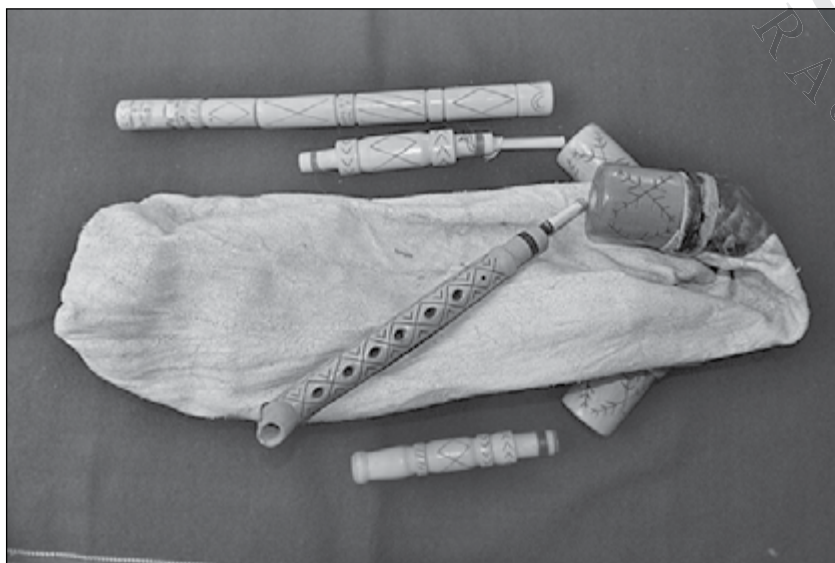
27. d. Petru Ghiurca dudája. A sípszár alulnézetben, nincs rajta lyuk alul. Trunk, 2000.

28. a. Nicolai Mircea saját készítésű, egysípos sípszárú „csimpolyája”, amelynek bőrét szóttezsákba burkolja. Zabolafelszeg, 2000.

28. b. Nicolai Mircea „csimpolyája”. Zabolafelszeg, 2000.

28. c. Egy Nicolai Mircea által készített duda. Sípszára felülnézetben. Zabola, 2009.

28. d. Egy Nicolai Mircea által készített duda. Sipszára alulnézetben. Zabola, 2009.

28. e. Gheorghe Mariș borbáti román dudás saját készítésű, egysípos sípszárú „csimpolyája”. Borbát, 2008.

28. f. Gheorghe Mariș saját készítésű, egysípos sípszára kettős pipával. Borbát, 2008.

28. g. Gheorghe Mariș kísérletezett, tökéletesítette egysípos sípszárú dudáit. Borbát, 2008.

28. h. Gheorghe Mariș által készített dudák faalkatrészei, a két sípszár alulnézetben. Borbát, 2008.

28. i. Gheorghe Mariș által készített dudu faalkatrészei, sípszár felülnézetben, bordó, fuvóka és bekötő csapok. Borbát, 2008.